

УДК 338.45:332.14

В. Р. Купчак,*к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту,
Івано-Франківський навчально-науковий інституту менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ, ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ І КОМПЛЕКСІВ РЕГІОНУ

V. Kupchak,*candidate of economic Sciences, associate Professor of international Economics, marketing,
and management of Ivano-Frankivsk training and research Institute of management
Ternopil national economic University***STRATEGIC CONTROL OF ENERGY IN ENSURING ENERGY EFFICIENCY, ECONOMIC EFFICIENCY AND ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES AND COMPLEXES IN THE REGION**

У статті досліджено особливості регіональної системи стратегічного управління енергоефективністю. Наведено аналіз значення стратегічного управління енергозбереженням у забезпеченні енергоефективності промисловості регіонів. Запропоновано трактування поняття "комплексне зниження енергоємності продукції". Визначені проблеми, пов'язані з практичною реалізацією методик складання та використання регіонального паливно-енергетичного балансу.

In the article the peculiarities of the regional system of strategic management of energy efficiency. The analysis of the strategic value of energy saving management in ensuring the efficiency of industry in the regions. The proposed interpretation of the concept of "integrated reduction of energy intensity of production". Identified problems related to the practical implementation of methods of preparation and use of regional fuel and energy balance.

Ключові слова: паливно-енергетичні ресурси, регіональні промислові комплекси, енергоефективність, промислово-енергетичний кластер, регіональний паливно-енергетичний баланс.

Key words: fuel and energy resources, regional industrial complexes, energy efficiency, industrial energy cluster, regional energy balance.

ВСТУП

Однією з головних умов переходу до сталого соціально-економічного розвитку України є істотне підвищення енергоефективності вітчизняної економіки. Енергозбереження є найважливішим фактором підвищення енергоефективності, економічної ефективності та економічної безпеки промислових підприємств і комплексів, а також результативності реалізації стратегій соціально-економічного розвитку регіонів України [1].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розробка та дослідження концептуальних підходів, методологічних основ і організаційно-економічних методів формування регіональної системи стратегічного управління енергоефективністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Комплексність проблеми підвищення енергоефективності визначає широке коло досліджень у цьому напрямі. Різні аспекти підвищення енергоефективності досліджували такі вчені, як Башмаков І.О., Безрукіх П.П., Гнідий М.В., Кулик М.М., Лапко О.О., Лір В.Е., Маляренко В.А., Микитенко В.В., Огурцов А.П., Суходоля О.М., Черепанова В.О., Шидловський А.К. та ін.

Питаннями формування стратегії сталого розвитку окремих регіонів та національної економіки в цілому займалися Александров І.О., Буркинський Б.В., Геєць В.М., Заблодська І.В., Кизим М.О., Коваленко М.А., Масло-вська Л.Ц., Сенчагов В.К., Пила В.І., Тищенко О.М., Топіха В.І., Шаститко А.Є. та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Енергозбереження — це взаємопов'язана сукупність методичних, наукових, технологічних, інженерно-технічних, організаційних, економічних, управлінських, адміністративно-господарських та навчально-освітніх заходів, спрямованих при виробництві енергоносіїв та продукції на вирішення завдань заощадження і раціонального використання всіх видів паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), різкого скорочення втрат ПЕР, а також значного підвищення ступеня вилучення та глибини переробки ПЕР, які забезпечують досягнення оптимальних показників енергоефективності та запобігання шкідливого впливу виробничих і соціально-економічних систем на навколишнє природне середовище (НПС).

У даний час питома енергоємність української економіки в порівнянні з економіками індустріально розвинених країн світу, на жаль, залишається вельми висо-

ка. Розуміючи важливість проблеми зниження частки витрат на ПЕР у структурі собівартості товарів і послуг, державні та регіональні влади України роблять певні організаційно-економічні та адміністративно-управлінські дії щодо підвищення показників енергоефективності.

Короточасні позитивні тенденції щодо зниження енергоємності пояснюються в значній мірі структурними трансформаціями економіки (на які припадає 75—80% досягнутого зниження енергоємності), що відбивається в випереджальних темпах зростання щодо малоенергоємних складових ВВП, у порівнянні з традиційно енергоємними галузями промисловості. Відповідно, внесок від використання технологічного потенціалу забезпечення енергозбереження в загальній результаті зниження енергоємності ВВП склав лише приблизно 20—25%. Очевидно, що низькі темпи зниження питомої енергоємності в різних галузях промисловості при планованому зростанні внутрішнього енергоспоживання не приведуть до зростання конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Враховуючи, що на даний час частка поновлюваних джерел енергії (ВДЕ) в структурі паливно-енергетичного балансу (ПЕБ) України становить менше 1%, висока енергоємність економіки позначається, насамперед, на збільшенні витрати невідновлюваних природних паливних ресурсів, в першу чергу вуглеводневих ПЕР. В умовах підвищення витрат на розробку нових родовищ ПЕР в стратегічній перспективі дана обставина може негативно позначитися на розвитку української економіки. Крім економічного збитку, обумовленого низькою конкурентоспроможністю вітчизняних товаровиробників на внутрішньому та міжнародних ринках, відсутність ефективних організаційно-економічних механізмів та інструментів управління енергозбереженням сприяє утворенню додаткового значного обсягу викидів парникових газів та шкідливих речовин у НПС [3].

Очевидно, що важлива соціально-економічна проблема підвищення показників енергоефективності не може вирішуватися без врахування специфічних особливостей соціально-економічного розвитку регіонів, у ряді яких створена певна інфраструктура енергозбереження. У той же час, незважаючи на наявність ряду досягнень у сфері підвищення показників енергозбереження саме на регіональному рівні, у більшості регіонів не використовується системний підхід до розробки енергозберігаючої політики і стратегії управління енергоефективністю економіки. Впровадження і використання ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій повинно бути пов'язане зі стратегіями соціально-економічного розвитку регіонів України і враховуватися при розробці стратегічних планів розвитку регіональних промислових комплексів (РПК), окремих промислових підприємств і виробництв. Однак на практиці більшість розроблених стратегічних програм розвитку регіонів навіть не містять розділи щодо забезпечення енергозбереження. Це зумовлено відсутністю методології системного підходу до вирішення проблеми організації інвестиційної діяльності в області підвищення енергоефективності і, відповідно, конкурентоспроможності економіки регіонів.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних економістів показав, що на даний час для успішної реалізації стратегічного підходу до підвищення енергоефективності в масштабах країни необхідна гнучка інвестиційна політика, а також організаційно-нормативне забезпечення, стимулююче підвищення енергоефективності регіональної економіки та соціальної сфери з урахуванням інтересів виробників і споживачів енергоресурсів. Існуючі загальні методичні підходи до стратегічного управління енергозбереженням на регіональному рівні не враховують повною мірою специфічні особливості процесів генерації, передачі та споживання ПЕР у регіоні, тобто специфічні особливості регіональних і міжрегіональних

ланцюгів поставок ПЕР, а також прогнозний сценарій розвитку РПК і окремих промислових підприємств; умови формування та розвитку регіональних промислово-енергетичних кластерів (ПЕК) при реалізації енергоефективних бізнес-процесів і технологічних процесів; можливості використання прогнозного регіонального паливно-енергетичного балансу (РПЕБ), побудованого з урахуванням ступеня доступності ПЕР для РПК і впливу виробництва і використання ПЕР на ОПВ. Не повною мірою визначені ключові показники ефективності інвестицій у забезпечення енергозбереження в РПК з урахуванням економічних інтересів споживачів і виробників ПЕР, що знижує обґрунтованість вибору стратегічних і оперативних заходів щодо забезпечення енергозбереження в РПК. У результаті відсутність цілісної наукової концепції загального управління енергозбереженням та комплексної методології підвищення енергоефективності на регіональному рівні, а також чітких механізмів розмежування повноважень і відповідальності державних, регіональних і муніципальних органів влади при реалізації організаційно-економічних заходів щодо забезпечення енергозбереження не дозволяє уніфікувати процедури оцінки і контролю процесів стратегічного управління енергозбереженням в регіонах у рамках реалізації загальнодержавних програм [4].

Аналіз значення стратегічного управління енергозбереженням у забезпеченні енергоефективності промисловості регіонів показав, що глибина процесів щодо зниження енергоємності та підвищення конкурентоспроможності продукції значною мірою визначається наявністю науково-обґрунтованих стратегій енергозбереження в регіоні. На жаль, до останнього часу стратегії енергозбереження і навіть відповідні розділи в стратегічних планах соціально-економічного розвитку багатьох регіонів були відсутні. Частково це пояснюється недостатньою пропрацьованістю існуючих методів та інструментарію формування та реалізації стратегій енергозбереження.

На даний час широке поширення отримав програмно-цільовий метод управління енергозбереженням. Розробляючи в даний час Регіональні програми енергозбереження, що розглядаються на сьогодні, в недостатній мірі враховують специфіку регіонів України і, по суті, не є стратегічними програмами, а являють собою набір ряду конкретних організаційно-господарських заходів з енергозбереження, реалізація яких передбачається, в основному, за рахунок бюджетних коштів.

Спроби впровадження системного підходу і координації процесів забезпечення енергозбереження в ряді регіонів України показали, що поставлені цілі не були повністю досягнуті з таких причин [5]:

1. Енергозбереження передбачає комплекс технічних, економічних, організаційних, управлінських та навчально-освітніх заходів, які повинні враховувати специфіку регіонів України.
2. Відсутня взаємопов'язана багаторівнева система програм підвищення енергоефективності: від муніципальних утворень до регіонів та країни.
3. Недостатньо опрацьовані питання стимулювання різних видів господарсько-економічної діяльності щодо забезпечення енергозбереження.
4. Не створена ефективна інфраструктура інновацій в галузі енергозбереження.
5. РПЕБ не застосовується як найважливіший інструмент контролінгу та управління енергозбереженням на регіональному рівні.

Незважаючи на наявність досить докладних методик складання та використання РПЕБ (деякі положення яких закріплені в нормативних документах), існують певні проблеми, пов'язані з їх практичною реалізацією.

По-перше, формовані РПЕБ не враховують повною мірою можливості взаємодії з іншими регіонами та суміжними державами з постачання ПЕР. Це в ряді випадків призводить до прийняття недостатньо раціональ-

них рішень з розвитку паливно-енергетичної бази регіонів, у той час як більш доцільно з економічної та екологічної точок зору було б для окремих регіонів придбати зазначені ПЕР поза регіону, в тому числі на основі довгострокових угод. Очевидно, що деталізація РПЕБ і введення в їх структуру додаткових даних, що відображають вартісні характеристики ПЕР, дозволили б підвищити ефективність використання прогнозних балансів при стратегічному управлінні на регіональному рівні.

По-друге, прогнозні РПЕБ ще не стали обов'язковою складовою стратегічних планів розвитку регіонів України. Мабуть, це викликано відсутністю методик оцінки впливу складових статей прогнозного балансу на економічні, соціальні та екологічні показники регіонального розвитку.

По-третє, в пояснювальних матеріалах до прогнозного РПЕБ зазвичай не описуються механізми та інструменти впливу органів законодавчої та виконавчої влади регіону на створення раціональної структури виробництва (видобутку) і споживання ПЕР з точки зору формування умов для переходу до сталого розвитку регіонів України та підвищення їх конкурентоспроможності. Вказана обставина знижує достовірність прогнозних оцінок, використовуваних при складанні РПЕБ.

По-четверте, в прогнозних РПЕБ зазвичай детально не розглядається структура можливих втрат ПЕР, які в цілому можуть істотно вплинути на статті балансу.

Поняття "комплексне зниження енергоємності продукції" відображає п'ять основних аспектів: зниження питомих обсягів споживання ПЕР в натуральному вираженні при виробництві продукції та її використанні; зниження фінансових витрат на споживані ПЕР; зниження витрат на виробництво ПЕР (тобто зниження собівартості вироблених енергоресурсів); підвищення частки використання ВДЕ; зниження негативного впливу процесів виробництва та використання енергоресурсів на ОПВ. На відміну від відомих, пропонується трактування припускає орієнтацію стратегії енергозбереження не тільки на зниження споживання енергоресурсів у натуральному вираженні, але на зниження фінансових витрат і на виконання вимог з охорони ОПВ. [2].

Остання обставина визначає необхідність комплексного аналізу ланцюгів поставок ПЕР у регіонах, а також використання принципів логістики при розробці стратегії управління енергозбереженням.

ВИСНОВОК

На нашу думку, регіональну стратегію енергозбереження пропонується розглядати як частину енергетичної стратегії регіону (рис. 1).

Література:

1. Буркинський Б.В. Методологічні аспекти розробки і оцінки стратегій розвитку промислового комплексу регіону: монографія / Б.В. Буркинський, М.А. Коваленко. — Херсон: Олді-Плюс, 2008. — 406 с.
 2. Єфімова Г.В. Оцінка економічної ефективності інвестицій в енергозбереження в промисловості (на прикладі машинобудування): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.01 "Економіка промисловості" / Г.В. Єфімова. — О., 2002. — 19 с.

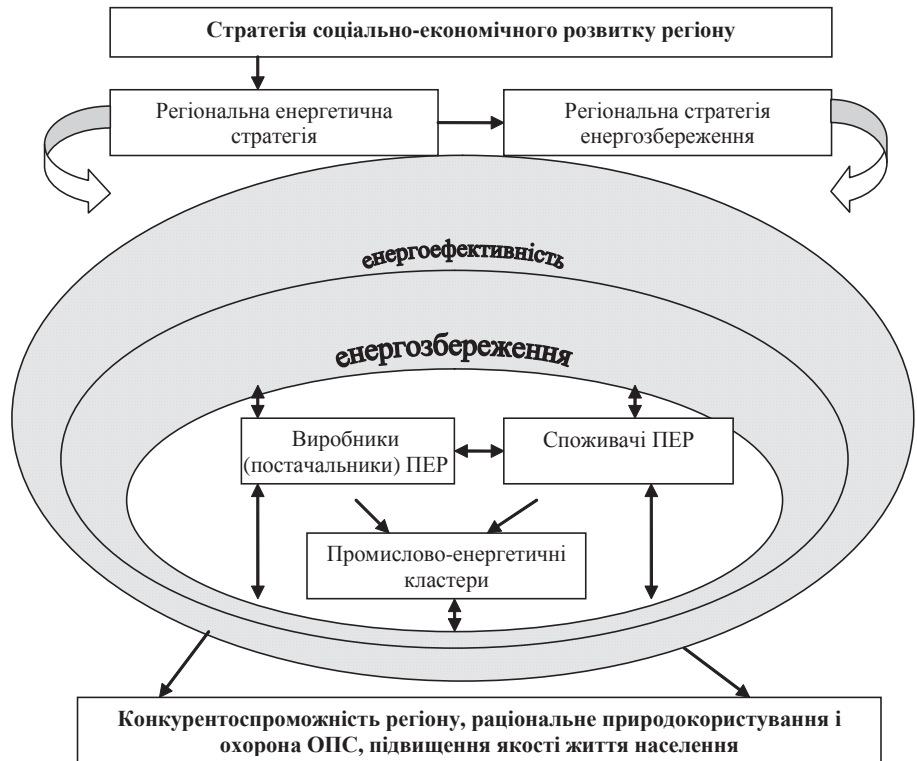

Рис. 1. Блок-схема взаємозв'язку регіональної стратегії енергозбереження з енергетичною стратегією регіону

3. Лапко О.О. Державне регулювання інноваційної діяльності: економічний механізм і його вдосконалення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.02.03 "Організація управління, планування і регулювання економікою" / О.О. Лапко. — К., 2000. — 32 с.

4. Мельник Л.Г. Эколого-экономические основы ресурсосбережения: монография / Л.Г. Мельник, С.А. Скоков, И.Н. Сотник. — Сумы: ИТД "Университетская книга", 2006. — 229 с.

5. Нормативно-правові питання енергозбереження: метод. посіб. / В.П. Розен (гол. ред.), А.В. Праховник (уклад.). — К.: Національний технічний ун-т України "Інститут енергозбереження та енергоменеджменту", 2002. — 48 с.

References:

1. Burkyns'kyj, B. V. (2008), Metodolohichni aspekty rozrobky i otsinky stratehij rozvytku promyslovoho kompleksu rehionu [Methodological aspects of the development and evaluation of strategies for the development of industrial sector in the region], Oldi-Plius, Kherson, Ukraine.
 2. Yefimova, H. V. (2002), "Evaluation of the economic effectiveness of investments in energy efficiency in industry (for example, engineering)", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.
 3. Lapko, O. O. (2000), "State regulation of innovation: economical mechanism and its improvement", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.
 4. Mel'nyk, L.H. Skokov, S.A. and Sotnyk, Y.N. (2006), Ekoloho-ekonomycheskye osnovy resursosberezheniya [Ecological and economic foundations of resource saving], YTD "Unyversytetskaia knyha", Sumy, Ukraine.
 5. Rozen, V.P. (2002), Normatyvno-pravovi pytannia enerhoberezhenia [Normative and legal issues of energy conservation], Natsional'nyj tekhnichnyj un-t Ukrainy "Instytut enerhoberezhenia ta enerhomenedzhmentu", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2015 р.